

Kniha první.

Svoboda matkou jedinečnosti.

Hlava první:

Hospodářství osamělé

čili

Hospodářství za vlády přírody nad člověkem.

A. Práce neozbrojená v boji s přírodou.

a) Pravěk hospodaření čili hospodaření pouze osobující.

§. 93. Člověk již v pravěku hospodařil.

Člověk, dle svědectví palaeontologie nejmladší tvor zeměkoule, vyšinul se během věků vysoko nad onen stupeň nedokonalosti, na kterémž tak málo lišil se od tvorů ostatních, že neznal ani řeči. Ovšem byly již v tehdejšímu tvorů lidském ony vlohy a nadání, jimiž jej nadehnul všemohoucí Tvůrce; avšak byly toliko semenem, jež mělo teprvé klíčiti a vzrůsti v strom vzdělanosti a osvěty. Tisícové věků měli uplynouti, nežli se zazelenal, zkvétl a vydal ovoce vzácné a rozkošné, kteréhož nebylo zakusiti prvnímu tvorů lidskému majícímu za hlavní účel zachovati bytost svou tělesnou, o kterouž bylo mu vésti zápas se živly a litou zvěří, jakmile objevil se na divadle světovém.

Duch jeho byl na stupni poznání nejnižším; proto měly představy smyslné nad duševními převahu tak velikou, že celé snažení jeho směřovalo jenom k sebezachování. Neznal tedy potřeb jiných, leč účelem tímto podmíněných, a jako zvíře, u něhož toliko smyslné představy jeví jakousi souvislost, vládnouce sídlem

představ, vrhá se vášní neodolatelnou na kořisť, s podobnou rázností směřoval člověk činností svou k uspokojení nutných potřeb svých.

Chceme-li si učiniti jaký taký obraz tehdejšího stavu jeho, musíme pozorovati lidi dětinské, žijící v tak zvaném stavu přirozeném v jiných světa dílech.

Představme si jej světa pána kráčejielého po nově upravené zemi. Jak daleko oko zří, bujné rostlinstvo, hojně živočišstvo. Slunce jej pálí; chládek mu lahodí; odpočívá ve stínu stromoví. Nebe se kalí; zdvíhá se vítr; strom se klátí; listí, ovoce a větve padají na něho: *hledá přístřeší stájejšího* a staví chatrč z větví nebo z hlíny. Zde odpočívá po přestálém namáhání a posilněn vychází k nové práci.

Mezi tvory jej obkličujícími jsou mu mnozi nepřáteleští sá-pajice se na něho. Dřevo, kámen jest zbraní jeho. Suk na konci větve činí zbraň vydatnější, kámen připevněný mnohem pádnější: tak asi povstalo první kladivo, kteréž přiosťřením proměnilo se v sekeru. Kladivem a sekerou brání se pak *vydatněji* proti dravci.

Každý krok, učiněný k vyhovění potřebě nějaké, směřuje spolu k zvýšení *nákladnosti* čili *spůsobivosti* potřeb uspokojování: člověk již v pradobě hospodařil (§. 1.).

§. 94. Hospodářství pravěké jest pouze osobující (okupační).

Jako jeví se veliká příbuznosť mezi zvířetem a člověkem ve stavu pradobním vůbec, tak málo liší se obapolné jejich hospodářství. Obmezuje se totiž, na pouhé sbírání darů přírodních.

Pozorování člověka, žijícího až posavad v stavu pravěkém, učí nás, že ty nejjednodušší vynálezy a poznání nejpatrnější souvislosti příčiny a účinku mají pro něho obtíže tak veliké, jako pro zvíře. Francouzové kupovali od Karaibů hamaky jen ráno a to za maličkost; večer nebyly na prodej za žádnou cenu. Malý tu rozdíl od opie, kteréž ohřívajice se při tlícím ohni nepřipadly na to, aby přiložily dříví.

Jelikož všecka naše zkušenost, zručnosť a vědomost pochází z času, podnebí, půdy, úkazů přírodních a okolností: a poně-vadž jsme si nic na svět nepřinesli kromě *spůsobivosti* vše sobě osvojití: bylo jistě doby v hospodářství lidském, kdež poskytovala vě-zdejší dostatek jedině příroda, jejížto plody člověk sbíral — *kdež obmezeno bylo hospodaření lidské na pouhé osobování darů přírodních.*

Tak běže Niger, požívající hlavně potravu rostlinnou, ovoce již hotové z řader bujné přírody, a o Kalifornancech a Indianu Mexickém vypravuje Tomiček, že hrabou kořinky a požívající listí, stěbla, hady, ještěrky užívají zvířecí měchýř co pici nádobu, rakovici za kolébku dítěte, kteréžto, umí-li myši chytati a hrabati kořinky, opuštěno bývá, anižby se o ně více kdo staral.

Nedá se upříti, že hospodářství člověka obmezené na pouhé osobování vystačuje toliko v podnebí mírném, nevyžadujícím ni žádného přístřeší a poskytujícím ovoce beze všeho přičinění, ne-li v skutečném ráji tedy aspoň u věčném jaru, jaké jest n. p. v krajině Kašmírské v Indii, považované za kolébku prvního pokolení lidského a nazvané od spisovatelů východních zemským rájem. To platí též o ostrovech Australských vyjma nový Holland, kde příroda tak zmacešela, že neposkytla člověku ani jediného druhu obilí. Naproti tomu na ostrovech ostatních od Malakky až na Nový Zéland má člověk málo starostí o sebezachování. Všude nalezá fiky, pomeranče, ořechy, slepice a kěnguru. Teplé podnebí uspořuje mu péči o oděv; zkrátka, život jeho jest bezstarosten, pokud jedná se o pouhé sebezachování. V stavu tomto podává nám člověk obraz kojence, ssajícího mléko z prsou matčiny, bez jejíž pomoci bídně musí zahynouti. O samostatnosti a nezávislosti od přírody ani stopy. Jen tam řídí kroky své, kdež mu příroda poskytuje chleba vezdejšího a přístřeší potřebného; jen potud živoří, pokud nehýne pod návaem živlů nepřátelských: *stojí pod neobmezenou vládou přírody.*

§. 95. Nabídka a poptávka hospodářství osobujícího.

Práce prahospodářova, záležející v pouhém sbírání neboli osobování, byla chudinkou jeho *nabídkou*; osobní jeho potřeby jedinou *poptávkou*. Obě, nabídka a poptávka představují nám dvě síly, nikoli naproti sobě působící, jedna druhou obmezující a rušící, alebrž účinkující jedním směrem. Poptávka vychází od potřeby. Potřeba žádá uspokojení, a jest pólem přitahujícím dary přírody. Nabídka vychází od práce. Práce jest silou odpudivou, směřující k pólu potřeb lidských a sesilující sílu jeho přitažlivou.

Hned na počátku hospodářství osamělého potkáváme se s pojmy *nabídky a poptávky*. O výměně neboli tržbě a obchodu nemůže býti posavad ani řeči; předpokládají více osob, kdežto

nám ponze činiti jest s jedinou. Výhoda, kterouž má rozvržení knihy této v hospodářství osamělé a společenské, čili což totéž jest v hospodářství před dělbu práce a po ní, bije do očí. Nebo obyčejný názor jest, že nabídka a poptávka působí naproti sobě, což jest náhled křivý. Vidíme kterak nabídka poptávce slouží, a uvidíme že to platí i tehdy, vychází-li od osob rozdílných.

Co se potřeby dotýče, musím podotknouti, že na pojmu tomto co stavu přirozeném, staví ekonomisti, zvláště škola německá, formálné soustavy své. Hledě k veliké neurčitosti pojmu potřeby, kteráž mění se časem i místem, myslím že jest to pojem k základce soustavy naprosto se nehodící. Nejčastěji vyměřují ho co stav sporu vnitřního mezi prostředkem a účelem. Rozeznávají více druhů potřeb, dělice je nejprvé:

1. dle základní povahy lidské na:
  - a) hmotné neb tělesné;
  - b) mravné nebo potřeby vůle a
  - c) duševní.
2. Dle stupně naléhavosti na
  - a) první (původní) nebo nevyhnutelné, jako jest potrava, oděv, obydlí;
  - b) druhé nebo potřeby lahodnosti, jako všeliké pohodlí, chutné krmě;
  - c) třetí nebo potřeby skvostnosti, n. př. četné komonstvo, šperky.

První nazývám nuzoty, druhé lahody, a třetí skvostnoty.

3. Dle stupně vzdělanosti na:
  - a) přirozené, kamž náleží všecky nuzoty;
  - b) umělé, kamž patří všecky skvostnoty.
4. Dle rozsáhlosti potřeb na:
  - a) jedinečné nebo osoblivé;
  - b) sociální nebo společenské.
5. Dle pouze formálního dělidla, jak často vzniká potřeba v jisté určité době, na:
  - a) řídké;
  - b) časté;
  - c) obyčejné; Konečně
6. Dle doby uspokojení na:
  - a) přítomné a
  - b) budoucí.

Soubor potřeb jednotlivce, na jichž uspokojení závisí blahobyt jeho, jmenujou potřebu *podmětnou (subjektivnou)*; soubor statků k jich uspokojení žádoucích potřebu *předmětnou (objektivnou)*. Na tom, zda-li si oboje drží váhu čili nic, zakládají rozdíl dostatku a nouze nebo bohatství.

Není-li pojem potřeby ve smyslu stavu přirozeného spůsobilý, aby sloužil za základ soustavy formální, hodí se tím méně za základnici věcnou.

1. Věda hospodářství politického má za předmět činnost lidskou podléhající zákonům mravním. Potřeba přirozená není ničím jiným stavem zvláštností lidské činnosti hospodářské podmínujícím; nýbrž stavem, kterýž odstraniti lze zpotřebou přirozenou; zkrátka: potřeba přirozená podléhá zákonům *přirozeným*. Vezme-li se tedy za základ hospodářství politického, podřadí se též zákony politicko-hospodářské zákonům přirozeným.

2. Následkem toho musí se státi hospodářství politické blahověstí hmotenství a sobectví! Čím více se vyrábí, tím více lze ukonejšiti potřeb; více menších kapitálů není s to vyráběti s takovým úspěchem, jako jediný kapitál mohutný: proto pryč s malým kapitálem! Malostatkářům nelze těžiti z polí tolik jako velkostatkářům: proto pryč s malostatkáři! Maloobchod nemůže účastniti se výnosného veleobchodu světového: proto pryč s maloobchodem! Jaký vliv má ale centralisace kapitálu, pozemků a obchodu na osudy dělnictva, národu a společenství! Co spomůže národu, kdyby sebe laciněji vyráběl, hynou-li při tom hmotně a duševně celé jeho třídy? Co spomůže národu, kdyby pozemky jeho sebe více vynášely, jestli to následek zničení malostatkářů? Či jest lhostejno, nalezá-li se půda ve vlastnictví tisíců, či je-li soustředěna v několika málo rukou? Či nemají politické a společenské výhody s vlastnictvím nemovitým spojené ceny pražádné? Či nemohou jmenované výhody vlastnictví nemovitého státi se národu důležitějšími, nežli plodiny půdy jeho? Proto může býti křížácké tažení proti malostatkům, jákmile nedávají největší možný příjem, k velké škodě blahobytu občanskému. K tomu ale vede důslednost nauky, stavěcí soustavu politickohospodářskou na základě pojmu přirozené potřeby.

3. Co prostředek proti důslednostem podobným uvádí škola manchesterská tak zvanou svobodnou soutěž, kteráž není, jak uvidíme v hospodářství pospolitém, leč nezřízeným tčkaním po výdělku, špekulací beze vši mravné hodnoty a loupežením pod

roušskou práva; což má za následek zbavení valné části národa zámožnosti a tudíž i prostředků osvěty a vzdělanosti. Proto jest prostředek uvedený klamný, a nic nemírní nebezpečí, vyplývajícího ze stavění věčné soustavy politickohospodářské na základě nauky o potřebě přirozené.

Nabyvše přesvědčení toho, vraťme se již k prahospodáři svému a pokračujme v genetickém návodu dále.

Příroda mezi nabídkou a poptávkou.

§. 96. Vliv její na pokrok hospodářský vůbec.

Kdyby závisel pokrok hospodářský toliko na působení nabídky a poptávky, byl by se již hospodář pravěký těšil blahobytu dokonalému. Však jako v hospodářství společenském tlačí se mezi ně zloba lidská, tak stála v prahospodářství mezi nimi příroda vzpouzcí se, vzdorující a překážky nahrnující. Překážky ty byly mnohem obtížnější nežli překážky společenské, a proto stav hospodářství pravěkého daleko horší nežli novověkého. Nebo kdežto nyní přírodu sobě podmaniv přemáhá člověk pomocí její překážky, kteréž mu v cestu kladou poměry společenské, jest v pradobě hospodaření naproti odporu přírody slab, bezbran, málomocen. Jako pohybuje se kolostroj tím rychleji a vyvinuje sílu tím větší, čím menší jest tření; tak byl úspěch hospodaření lidského tím větší, čím více přemáhán byl odpor přírody. Čím více ji člověk přemáhal, tím větší byl účinek sil, kteréž ona obmezovala, totiž nabídky a poptávky a kde přemožen odpor její naprosto, tam měly síly tyto úplnou k působení volnost, tam byl blahobyt jeho pojištěn.

Uvidíš, kterak duch lidský odporem přírody tužen ji poznával, kterak práci svou ozbrojiv ji přemáhal, a kterak konečně upospolením nadvládu přírody naprosto zrušiv postavil na místo její nadvládu ducha svého. Dobře praví Klácel, že jest ve přírodě viditelné působení ku podrobení a přisjednocení se duchu, a v duchu snaha, vtělit se v přírodě a uspůsobiti ji dle sebe, že blíží se k sobě na všech cestách a my že se divíme, když potkají se a pojímají, jako v duševnosti, umění, divotvornosti; že odpor přírody jest jenom zdánliv, ana vzpouzejíc se tím vrouceněji chce vybidnouti ducha; proto zdá se mu též pravdivou býti přibuznost slov bída a vybidnutí.

§. 97. Nevzdělanost příčinou nedostatku blahobytu prahospodářova.

Uvážíš-li vliv, jaký měla na blahobyt příroda v pradobě hospodářství, shledáš, že tam hlavně a přede vším rozhodovala jakost půdy. S tím se shoduje svědectví dějin, dle nichž nalezaly se první stopy blahobytu v úrodných částech Asie a Afriky. Postupem věků pozhývala půda důležitosti vždy víc a více, blahobyt ztrácel se z původních sídel svých, vyhledáváje zemi méně úrodných, až v hospodářství národů evropských na místě půdy stalo se rozhodným činitelem podnebí.

Příčina neleží, jak domnívají se mnozí, v obmezenosti a nepřenesitelnosti sil přírodních a v neobmezeném vývoji spůsoblosti práce lidské, stojící zcela pod vlivem podnebí. Síly přírodní jsou tak neobmezeny jako duševní. Jenom zakrnělý duch Malthusianů může věřiti báchorce o nerovném poměru přibývání potravy a obyvatelstva. Vyplní-li se podmínky, pod nimiž otvírá nám příroda poklady své, pak jsou nevyčerpatelné. Kolik milionů bývolů užívala by pusta, vzdělaná rukou lidskou, kdežto nyní sotva stačí tisícům! Zkušenost učí, že všade zmáhá se počtem obyvatelstva i bohatství zplodin přírodních. Že se to děje dle jistého zákona, dokážu v části druhé, že výminky zákonu tomuto odporující na mimořádných závislých příčinách, dokazují dějiny. To platí n. př. o klesnutí českého rybářství, vinařství, včelařství, lesnictví a j. Carey vyšetřil, že s obyvatelstvem Spojených Států ustavičně roste zásoba uštic, tak že zpotřeba na jednu z 30 milionů hlav vypadající větší jest, nežli byla za množství toliko jeden milion obnášejícího. Rozmnožila se snad zásoba potravy živočichů těchto? Odpovídá, že voda, v kteréž žijou, záleží z těchž látek, jako za času Williama Penna, a že příčinou přetvořování hmoty neústrojné v ústrojnou jest toliko člověk, kterýž rozvazuje upoutané síly přírodní. Tu jsme u pravé příčiny. Pokroem hospodářství rozhoduje podnebí nad blahobytem proto, poněvadž jak uvidíš působí na ducha lidského, na jeho obrazivost a podnikavost. Postupem vzdělanosti přemáhá člověk přírodu, rozvazuje připoutané síly a otvírá poklady její. Čím více roste síla jeho, tím více přibývá množství potravy vezdejší. Na místě potravy zvířecí odměřované po librách, nastupují centy rostlinné.

Jelikož v pradobě hospodářství vzdělanost byla na stupni nej-

nížším, nedovedl člověk rozvažovati upoutané síly přírodní; a odtud pocházel nízký stupeň hospodářství a nedostatek blahobytu.

b) Pokrok nad stupeň hospodářství pouze osobujícího:

I. Náuka užitečnosti.

§. 98. Původ poznávání jejího.

Jak dlouho trvalo hospodářství osobující u národů rozličných, nedá se s jistotou určití. Pokrok lidský klesl si dráhu velmi zpo- volna; veškerá vzdělanost jest plodem nouze a potřeby lidské, an člověk od přirozenosti jest tvorem lenivým a netečným; miliony tvorů lidských hospodáří posavad v stavu pradobním: proto mů- žeme souditi, že kdekoli podnebí tomu poněkud dovolovalo, hospo- dářství ostávalo na stupni pouhého osobování.

Dějiny nás učí, na jak nízkém stupni stálo hospodářství nej- vzdělanějších národů nynějších před jedním tisíciletím. Jdeme-li ještě o jedno tisíciletí zpět, shledáme je na stupni divochů. Pa- laiontologie dokázala, že člověk již nescíslné věky zemi obývá. Při stavění plynárny New-Orleanské vykopalo se ložisko trávy stepní, jejíž stáří Dowler udává na 1800 let. Pod ním dvouvěká vrstva cypřiši 10' tlustých a 5700 kruhů čítajících, tedy 11400 let stará; pak sloj dubů 1500 let starých; načež následovala tři stejná skupení též tak stará; konečně hluboko pod tím nalezena kostra člověka. S jistotou tedy víme, že 60 tisíc let člověčenstvo obývá zeměkouli. Uvážíme-li, že pokrok zmáhá se v poměru skoro geo- metrickém, musíme souditi, že větší část nescíslné doby této trvalo hospodářství v stavu pradobním.

Tomu nebudeme se diviti, uvážíme-li, kterak málo vynikal člověk pradobní nad nejdokonalejší v řadě tvorů za ním stojící. Jest na zemi připoután, ano ptáče zaletuje k nedostižným výšinám prostoru vzdušného. Bystrostí jednotlivých čidel, otužilostí, silou, obratností a rychlostí předčí ho nescíslný počet živočichů. Však byť by se člověk co do kolikosti a jakosti čidel nikterak od zví- řete nelišil, přece předčí všechny způsobem jich užívání. Ptáci třídy dravců mají zrak daleko bystřejší lidského; však nepodržují představ zorných tak jako člověk. Sokol sedící na vrcholi nebe- tyčné skály pohlíží bystrým zrakem na dalekou krajinu, nevšímá si ale zelení luhů, pestrosti květeny, fantastických stínův: celá pozornost jeho věnována jest malinké myšce, aby jako střela na